

INEDITE

ALEXANDRU BOBOC

DE LA VISĂRILE COPILĂRIEI LA „LUMILE POSIBILE” ALE ARTEI ȘI FILOSOFIEI

Amintiri

Nota editorului. Propunem spre publicare următorul material, aparținând regretatului profesor Alexandru Boboc. Lucrarea a fost găsită, în formă dactilografiată, pe biroul profesorului. Ea reprezintă singurul material nepublicat din tot ce a fost găsit printre lucrările sale, fiindu-i atașat un cuprins olograf, structurat pe cinci capitole, cu planul lucrării. Prima pagină a manuscrisului ne oferă următoarele informații:

„AMINTIRI. Începutul însemnărilor: 3.1.2015 (seara)”

și un cuprins:

„1. Copilăria. Dumbrava de jos (Bălțați), satul Higiu, 1930–1944; 2. Plecarea la București: iunie (mai?) 1944. La „Liceul Aurel Vlaicu” (1944–1951); 1951–52: Gr. Șc. Efo. și Giurgiu; Av. Civilă. 3. La Facultate. ... 1952–57; 4. La Catedră: 1957–2000 (pensionare) și după aceea; 1961 (dec. 11) – 1964 (iulie); Moscova; 5. Catedră și viața culturală: 1955 (aprilie); Vera și familia: la Căpâlnița și Higiu (mama și „Moșu”) Ce greu va fi de străbătut cu gândul aceste timpuri! Voi reuși, oare?”

Deși era proiectat pe 5 capitole, textul a rămas în forma în care este publicat. Forma dactilografiată prezintă corecturile autorului. Redăm versiunea corectată (*Nota de Vlad Bilevsky*).

1. Ideea unei astfel de rememorări nu este caracteristică preocupărilor mele, și nu va lua poate nicidecum forma de „Memorii”: în ciuda îndemnurilor repetate, venite de la colegi și prieteni (îndeosebi de la foști studenți) de a oferi o imagine asupra lumilor în care mi-am înscris de-a lungul vieții căutările și împlinirile, bucuriile și necazurile, nu am simțit vreo chemare pentru o astfel de îndeletnicire. Aceasta nu m-a împiedicat, totuși, de a întâmpina cu bucurie omagierile prilejuite de atingerea unor vârste ale vieții și de a încerca înscrierea într-o povestire despre ani, oameni și evenimente, de odinioară sau mai recente, mai ales că, așa cum spunea Poetul, „cu gândiri și cu imagini / Înnegrit-am multe pagini”, încremenit parcă sub vraja poeziei și a filosofiei.

2. Ajung astfel la începutul a ceea ce urmează, o poveste ca multe altele, căreia vreau să-i dau un înțeles. Era o după amiază mohorâtă de toamnă, o atmosferă cu adevărat bacoviană, când am sosit la Bacău, îngrijorați cumva de știrea (ca orice știre venită prin radio) că „Bacăul e sub apă”. Întâmpinați de directorul Centrului de cultură „George Apostu”, maestrul Geo Popa, cu urări de „bun venit” și cu anunțul, izvorât parcă dintr-un optimism înnăscut, că ne vom bucura de zilele simpozionului

din acest an, „indiferent de intemperiiile vremii și în ciuda pesimismului notabilităților orașului”, ne-am liniștit. Și nici nu se putea altfel, pentru noi, cei obișnuiți cu adevărul versurilor bacoviene: „Și toamna și iarna / Coboară amândouă; / Și plouă și ninge, – / Și ninge și plouă”.

Și de această dată, bucuria revederii sub semnul prețuirii valorilor artei, ale culturii în genere capătă mereu înțelesuri metafizice, amintind parcă de „Nocturnă”: „Clar de noapte parfumat, / O grădină cu orizontul depărtat... / Și în somn, pe banca veche, cugetări se contrazic, / Greierul zimțează noaptea, cu nimic”.

3. Dar vine timpul trecerii de la lumea mirifică a poeziei la „controversele despre frumos”, atât de ingenios susținute de cei ce-aduc, din taina îndeletnicirii lor, gânduri despre porticul intrării în lumea literaturii, a artelor și a cugetării umane.

Și cu un adevărat prolog al maestrului Geo Popa, începe programul Simpozionului Național de Estetică (Bacău, 12–14 octombrie 2016), ediția a XXI-a, având în deschidere (și apoi în închidere), concerte, amintindu-mi de noua *Art Poétique* (1882) a lui Paul Verlaine: „De la musique avant toute chose”.

Se conturează astfel cadrul unor expuneri și dezbateri bine susținute, însoțite de expoziții, vernisaje, plimbări prin parcul Centrului, lansări de cărți, lansarea noului număr al revistei de cultură „Vitrăliu” și mai ales de întâlniri cu oameni de cultură și un public mai larg, apoi studenți ai Universității „George Bacovia” – în totul o lume a artei și a gândirii filosofice și științifice în epoca „tehnicii planetare”, dar (nu avem ce face!) epoca noastră!

Probabil de aceea se simte nevoia de a pune uneori în planul întâi simțirea prin artă și cultul frumosului, fără a uita însă că tehnica însăși este în esență umană și că o dezbatere despre tehnică astăzi nu poate să fie despărțită de studiul omului și al condiției umane în coordonatele filosofiei moderne a culturii. Căci pe „primatul tehnicii” se reazimă tot mai mult „întreaga energie a forțelor modelatoare ale culturii noastre... Chiar cele mai puternice *forțe opuse* tehnicii – chiar și acele potențe spirituale care, după conținut și sens, se situează cel mai departe de ea –, par să-și poată îndeplini prestațiile numai prin aceea că se unesc cu ea, și că i se supun pe neobservate chiar în această alianță” (E. Cassirer, *Form und Technik*, 1930).

4. În acest climat cultural, ca participant activ la cvasitotalitatea (21 de ani) edițiilor „Simpozionului Național de Estetică”, am fost onorat cu Diploma de Excelență și Premiul Centrului de Cultură „George Apostu” pentru anul 2016. Mulțumind conducerii centrului pentru aprecierea activității mele și considerându-mă și pe viitor angajat la desfășurarea activităților deja celebrei instituții culturale, îmi îngădui să ofer în continuare descrierea câtorva momente din viața și activitatea mea, să vă spun, de fapt, o poveste...

În prezentarea din Program, pentru care îmi mulțumesc celui care a adus o „Laudatio” (profesorului Marin Aiftincă) se află deja date importante din „istoria” vieții și activității mele în învățământ și în cultura țării. În continuare (dacă înțeleg bine ce trebuie făcut), voi oferi câteva caracterizări pe etape, într-o, cu ajutorul lui

Dumnezeu, lungă viață (n. 1930), care a început în climatul și atmosfera, de care îmi amintesc cu nostalgie, a unei lumi a satului din vremea în care încă se mai credea că „veșnicia s-a născut la sat” (cum spunea poetul Lucian Blaga).

Este satul Higiu din comuna Dumbrava (numit și Bălțați) de jos, sat în care mi-am petrecut copilăria, împreună cu părinții, frații și bunicul meu, cel care m-a dus, cum se zice „de mână” la prima zi de școală în septembrie 1937 (faptă nu ușoară, căci școala se afla departe, în „Dealul’ al mare”) cam la 3 km de cătunul nostru risipit de-a lungul unui relief cu văi și dealuri (pe care se cultivau pomi și viță de vie), care rămâne întreg numai în memorie, căci schimbarea (de atâtea ori!) vremurilor l-a tot restrâns...

Sunt anii copilăriei (1930–1944), perioadă în care am urmat și am absolvit (cum era regula, pe atunci) cele șapte clase primare, și apoi, în iunie (sfârșit) 1944 am plecat la București. Mare șansă! Tatăl meu fiind ceferist m-a înscris la Liceul „Aurel Vlaicu”, liceu al fiilor de ceferiști, dar cu profesori de mâna întâia (ca și, se zicea atunci, la liceele de elită: „Gheorghe Lazăr”, „Sfântul Sava”, „Mihai Viteazul”).

Dar până la începerea cursurilor (septembrie 1944) s-au petrecut multe în viața capitalei noastre: bombardamentele (începute la 4 aprilie și până la 23 august); 23 august și schimbarea (nu numai „la față”) României, dramele trecerii într-o nouă lume (de care nu știam nimic, dar al cărei dramatism l-am simțit din plin). Împlinisem 14 ani și, mai târziu, am tot fost întrebat dacă înțelegeam atunci ce se întâmpla cu noi. Din păcate, spre deosebire de mulți din generația mea, care spuneau apoi (și o spun și astăzi), că au înțeles, eu, în afară de deruta valului de schimbări (anunțate, care mai de care mai de viitor!) nu am înțeles mare lucru! Ce se întâmpla, vedeam, constatam, dar care era sensul (și, mai ales, nonsensul) lucrurilor rămânea ceva greu de descifrat!

Îmi amintesc însă că nici plecarea „aliaților” de până atunci (parcă văd și azi avioanele Stukas mitraliind câmpurile, pe care le străbăteam pe jos, fugind din oraș, oamenii aflați la muncă), nici sosirea (cu comportamente destule de dure, chiar barbare!) „prietenilor”, cu care a început la noi „eliberarea” și epoca „prieteniei româno-sovietice”, nu anunțau vremuri prea bune! Până la sfârșitul lui septembrie (când au început cursurile), lumea a trăit sub semnul așteptărilor, al nesiguranței, în mod dominant însă al grijii zilei de mâine!

Și ce a urmat, până în 1948, când a avut loc celebra „reformă a învățământului”, se află parțial și în cărțile de istorie, poate cu o remarcă: începuse să se scrie altfel istoria noastră, într-un proces complex de depersonalizare sub aspect cultural și... uman. Se anunța (ideologic și propagandistic) „omul nou”, român, dar după model sovietic! Și, așa cum se știe, ne tot adaptam culturii „națională în formă și socialistă în conținut”. Abia după 1964 începe o epocă de recâștigare a valorilor culturii naționale, care cunoaște (după clasificările scriitorilor noștri, mai ales) diferite generații, în afirmare și derută totodată!

5. Dar, să nu mă îndepărtez de subiect, să las istoria să-și urmeze cursul! Pentru mine, perioada studiilor liceale, (1944–1951) cu toată „schimbarea” (la care ne-am adaptat, de voie, de nevoie!) de după 1948, a fost una dintre cele mai fericite. În ciuda nedumeririi pe care ar putea-o stârni acest cuvânt, este epoca în care, împreună cu generația mea (și nostalgia de după „generațiile” de care aflăm prin literatură) am învățat carte, cum se spune, și mi-am afirmat preferințele pentru valorile creației culturale, delimitându-mă la poezie și muzică, participând la activitatea multor formații literare și muzicale (domeniu în care mi-am perfectat, în paralel cu studiile liceale, și pregătirea, de care mă pot bucura și astăzi, atunci când e vorba de contextul de a spune ceva).

Păstrez amintirea formațiilor în care am activat (în anumite perioade într-un paralelism obositor): corul Liceului, „corul mic”, alcătuit de noi, sub conducerea dirijorului (încă de atunci) Carol Litvin, colegul nostru; corul UAER (al elevilor) al organizației de București a tineretului, devenit apoi Ansamblul UTM al Capitalei (din care s-a desprins, sub conducerea ilustrului profesor Marin Constantin, „Madrigalul”) și apoi, în studenție, Corul Universității din București. Păstrez vie amintirea acelor ani, în care, pe fondul preocupărilor noastre, am avut prilejul de a cunoaște teatrul, opera, concertele simfonice (la „Sala Radio” sau la Ateneul Român) și, bineînțeles, activitatea corală, atât de prezentă pe atunci nu numai în unitățile de învățământ, ci și în întreprinderi și instituții.

Sunt anii hotărâtori pentru ceea ce am vrut să fiu mai departe, în studenție și apoi la catedră și în viața culturală a țării, căci mi-a plăcut să citesc, să cânt și să împărtășesc (în formă de discurs, conferințe) și altora ceea ce am învățat și am admirat în viața noastră culturală. Aș evoca, în acest sens, versurile (pline de înțelesuri tănuite) poetului nostru național: „Cu gândiri și cu imagini / Înnegrit-am multe pagini: / Ș-ale cărții, ș-ale vieții, / Chiar din zorii tinereții”.

6. Cerându-mi iertare pentru îndrăzneala din această comparație, mă îndrept încet spre anii studenției, la Facultatea de filosofie a Universității din București. Mărturisesc aici că alegerea, după mai multe ezitări (literatură, muzică, chiar inginerie, sub îndemnul unei atmosfere din liceu, care ne îmbia spre latura practică, mai ales întrucât în 1952, primăvara, funcționam ca normator la „Podul Dunărea”, numit „Podul Prieteniei” româno-bulgare), sub influența operei eminesciene, din care m-a atras armonia dintre poezie și filosofie, Kant îndeosebi.

Pășeam într-o lume nouă, în condițiile unui program obositor, cu 48 de ore pe săptămână, ceea ce nu trebuie să mire, întrucât, pe lângă disciplinele filosofice, studiam: istorie (toate epocile, de la istoria veche la cea contemporană), bazele științelor (matematică, fizică, biologie, chimie), mai țineam să fiu prezent în activități culturale și să mă pregătesc (cumva autodidact), prin lectură și exercițiu, în domeniile literaturii și artei.

Primii ani de studenție continuau, parcă, stilul de lucru din ultimii ani de liceu: același dogmatism al interpretărilor sub semnul marxismului „creator”; aceeași adaptare la ceea ce venea „de la Răsărit”. Numai că, prin vârstă și cultură, noi ne

maturizasem (oarecum) și începusem să înțelegem că nu tot ce se spune, după autoritatea „clasicilor marxism-leninismului” și după revistele sovietice, și trebuie crezut! Treceam la lecturi filosofice de bază, la mari autori de sisteme filosofice (la care ajungeam, prin accesul parțial și prin bunăvoința bibliotecarilor, la lectura unor volume atât de strașnic păzite la „Fondul S”).

După moartea lui Stalin, căruia îi cântasem toată tinerețea: „Lui Stalin slavă, slavă, cântăm!”, se simțea o schimbare, cumva, așa cum spunea Marx despre perioada de după Hegel în Germania: „începuse procesul de putrefacție al spiritului absolut”, ceea ce nu însemna însă o părăsire a dogmatismului singurei filosofii „adevărate”. Procesul de emancipare a fost greu și paza purității „doctrinei” era asigurată și de consilierii sovietici, prezenți în catedrele noastre până prin 1958–1959, când mă aflam, din 1957, ca preparator la Catedra de istoria filosofiei.

7. Cu aceasta trec la perioada anilor la catedră (și, bineînțeles, în „activitatea obștească”, cum se spunea atunci) într-un mediu ce favoriza pregătirea profesională și gustul pentru valorile teoretice. Noi, cei care predam istoria filosofiei, eram (parțial, desigur) mai feriți de presiunea ideologică. Astfel, după 1958, am început să public recenzii, apoi articole (în reviste de filosofie și reviste de cultură) și, după 1968, cărți: am început cu „Kant și neokantianismul”, pe baza studierii unui vast material de texte, (în limba germană, și nu numai) și al experienței proprii în elaborarea tezei de licență („Apriorismul kantian”, premiată pe atunci la Conferința cercurilor științifice studențești) și a tezei de doctorat („E. Cassirer și teoria cunoașterii a neokantianismului”), redactată în limba rusă, susținută la Facultatea de filosofie a Universității „Lomonosov” din Moscova, în iulie 1964.

Revenirea în țară (după perioada ianuarie 1962 – iulie 1964) la catedră mi-a prilejuit preluarea unui curs (eram deja lector) de filosofie contemporană (care purta un titlu greu de susținut: „Critica filosofiei și sociologiei contemporane”, titlu pe care, după multe discuții, am reușit să-l înlocuiesc cu: „Filosofia contemporană nemarxistă”).

Prin pregătirea mea în perioada asistenței la seminariile cursului de filosofie modernă și, bineînțeles, prin lecturi susținute și continue, am reușit să o scot la capăt până în 1990, când am trecut de la cursul general, la „cursuri speciale” (pe autori și teme, între acestea: Descartes, Leibniz, Kant, Hegel, Nietzsche, Dilthey, Husserl, Scheler, N. Hartmann, Heidegger, Carnap).

Anii 1960–1990, apoi 1990 și până în prezent (am ținut cursuri și după pensionarea mea în anul 2000) au fost cei mai bine ilustrați prin publicații (cărți, articole, recenzii ș. a.) și participări la manifestări științifice naționale și internaționale (îndeosebi la congresele: Kant, Leibniz, fenomenologie), activitate consemnată în volumele omagiale ce mi s-au dedicat (în 2005, 2010, 2015).

Tocmai la aceste evocări se poate adăuga în mod firesc și scurta relatare despre familie și călătorii în lume. Către sfârșitul studenției mi-am întemeiat o familie (1955) și am dus o viață fericită, pot spune, cu bucurii și necazuri, împreună

cu soția și cei doi copii ai mei în București, dar cu vacanțe și concedii de neuitat, fie în satul meu natal, fie în comuna soției mele: Căpâlnița, județul Harghita, zonă de munte, cu farmecul pe care-l dau pădurile și izvoarele, excursiile și participările la viața satului.

Nu pot trece cu vederea sprijinul familiei în pregătirea și realizarea călătoriilor mele de studii, la Moscova (la început), apoi în Germania (Bonn, Köln, Mainz, Hannover), Italia, Franța. Pot spune că am cunoscut astfel și direct, dincolo de ceea ce știam din lectură, civilizația și cultura europeană, sporind astfel posibilitățile de a raporta, prin studiu comparat, cultura română la ceea ce se numește „cultură universală”.

Am cunoscut personalități de vază ale filosofiei, atât din Est, cât și din Vest și păstrez vie în amintire înțelesul cultural al acestor întâlniri, în care „experiența gândirii” s-a împletit cu experiența de viață, constituind pentru mine o bază mai largă de informare și documentare în vederea activității mele ca profesor și cercetător.

8. Despre activitatea ca profesor și la Academia Română ar fi multe de spus. Nu-mi îngădui relatări largi (și cu documente), ci doar câteva caracterizări și aprecieri, lăsând pe alții (colegi din domeniu) să spună ce le place și ce nu le place! Cum zice Poetul: „De vorbiți mă fac că n-aud, / Nu zic ba și nu vă laud”.

Dar nu trebuie, nu se cade, poate, acum să nu mă opresc asupra unor „evenimente”, mai ales dintre cele care m-au marcat, chiar m-au mâhnit, m-au întristat, din perioada de după 1990, când am pășit în cea de a treia „orânduire socială” (după perioada copilăriei și a tinereții, în „orânduirea burgheză”, și apoi în „orânduirea socialistă”), pe care nu știu cum să o numesc (postcapitalistă?!).

Dar știu că, pe lângă bucurii, mi-a pricinuit și, nu puține, prilejuri de revoltă și dezamăgire, totodată, și nu oricum, ci printr-o răsturnare stranie a punctelor cardinale, astfel ca lumina Soarelui să vină de la Apus! „Abendland”, „țara înserării” s-a metamorfozat, vrea (neapărat) să fie „țara dimineții”! Parcă trebuie să-i dai dreptate lui Fr. Nietzsche (cel din: „Ecce homo. Wie man wird, was man ist” – Cum devii ceea ce ești): „Ich selber bin noch nicht an der Zeit. Einige werden *postum* geboren” (Eu însumi nu sunt la timpul potrivit. Unii se vor naște postum).

Dar „s-au născut”, între timp, unii care au uitat ce au fost, în „orânduirea socială” din care provin, și vin, vin mereu să dea lecții! O specializare nouă, în care specialistul uită că trebuie să fie specializat el însuși mai întâi! Și aceasta îndeosebi întrucât ceva survine (nu vine!) parcă sub aforismul lui Wittgenstein: „Denk nicht, sondern schau” (Nu gândi, ci doar privește), blamând numitul „limbaj de lemn” într-unul nu mai puțin „de lemn!”

9. S-a produs (la noi, poate și în „lumea europeană”) între timp ceva ce încă nu poate fi surprins într-un limbaj adecvat, oricum o adâncire a înstrăinării omului prin limita posibilităților de realizare sau, în măsura în care acestea există, prin dominarea laturii de dezordine în procesul desfacerii și refacerii ordinii lumii. De

aici „convingerea” (stranie, cumva!) în care se împotmolește omul timpului nostru, că a fost tras pe sfoară, că i s-a furat, „confiscat” ceva, și atunci îi culpabilizează în bloc pe ceilalți.

Dezordine așadar nu numai a lumii „în schimbare” (care „ne-a găsit nepregătiți”, cum se spune frecvent astăzi), ci și a minților, pierderea simțului măsurii și goana după căpătuială!

Dar fenomenul, îngrijorător și tragic totodată, ia forma resentimentului, mai exact a omului resentimentului, izvorul multor „prejudecăți morale” (Nietzsche, *Genealogia moralei*, I, 8), al cărui „punct de plecare” îl constituie „impulsul spre răzbunare”, care, spunea M. Scheler (*Das Resentiment im Aufbau der Moral*, ed. 1978, Frankfurt a.M.), este „un impuls reactiv” ce se manifestă ca „lezare a unei persoane” (p. 5), o trăire construită „pe trăirea unei neputințe, fiind totdeauna un indiciu de «slăbiciune», structurală fiindu-i «înșelătoria valorică»” (p. 5, 16).

Și à propos de valori. Etica modernă semnala cândva (tot într-o perioadă de criză: deceniile 3–4 ale secolului trecut) fenomenul pe care N. Hartmann (*Ethik*, 1926, 1935) îl numea „trecearea pe lângă ceva”, – „un capitol caracteristic în viața omului”, legat „pe lângă egoismul firesc, pe lângă teamă și falsă mândrie”, de „incapacitatea de a vedea moral”, ceea ce face ca, adesea, să ne scape „bogăția celor mai înalte valori ale vieții” (p. 338, 339).

Iată câteva texte edificatoare în acest sens: „Nenumărați oameni se întâlnesc cu alți oameni. Puțini sunt însă cei care «văd» cu adevărat, în sens valoric... Se întâlnesc lumi diferite, se ating doar superficial, în profunzime rămânând neatinsse, solitare, îndepărtându-se una de alta... Dar nu este chiar culmea absurdului, faptul că fiecare știe care-i dorința celuilalt și totuși trece mai departe, fără să observe că un om rămâne singur cu durerea ascunsă a singurătății sale” (p. 338, 339).

Și ceva ce, parcă ni se potrivește, astăzi: „fiecare comunitate de interese își cunoaște numai țelurile proprii, trăiește numai pentru ele... Nimeni nu vrea să trăiască privind valoric marile conexiuni ale întregului... Este de mirare că, într-o perioadă în care abundă adepți și conducători de partide se simte lipsa de cetățeni și oameni de stat” (p. 340).

În plan individual, continuă autorul, „se aleargă după impresii, trăiri și senzații. Ne uităm totdeauna după aceea ce este «nou», ne stăpânește de fiecare dată ceea ce apare ca ultim, iar precedentul este uitat înainte de a fi examinat corect și de a fi fost înțeles. Trăim din senzație în senzație. Puterea de penetrabilitate se aplatizează, sentimentul valorii se tocește în goana după senzațional” (p. 341).

Comentariile sunt de prisos! Departe de a fi singurele dificultăți ale trăirii omului în lumea de azi, fenomenul descris îndreptățește o nevoie reală de înscriere a comportamentului uman în câmpul valorilor și restructurarea acestora într-o tablă de valori aptă să ofere temeiul unor noi preferințe și idealuri, ale situații într-o viață istorică autentică. Poate că „cea mai bună dintre lumile posibile” (de care vorbea Leibniz) ar fi aceea în care oamenii „să vadă” moral și să comunice sub semnul valorilor adevărului, binelui și frumosului.

10. Acest interludiu din comoara de cunoștințe pe care le-am dobândit în exercitarea profesiei mele nu vrea să constituie o judecare aspră a contemporanilor, ci numai expresia unei îngrijorări pentru soarta generațiilor ce vin, care merită, cred, să trăiască într-o lume mai bună, o lume a ordinii și a normalității, a muncii și afirmării personalității, a dobândirii simțului istoric.

„Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce în trecut”, sună versul eminescian (*Memento mori, Poezii*, ed. Perpessicius, 1963, 327). Aș spune astfel că acesta a și fost sensul „întoarcerii” în trecut, al rememorării, cumva în goana gândului spre lumile prin care am trecut, dar nu oricum, ci muncind, învățând, gândind și în comunicare nemijlocită, mereu cu și printre oameni, exprimându-mi în scris sentimentele, trăirile de-o clipă și cele de durată, cumva potrivindu-mă (și eu ca și alții, din generația mea și din totdeauna) expresiei: „Cum devii ceea ce ești” (Fr. Nietzsche, „Ecce homo. Wie man wird, was man ist”).

Dar „devenirea” noastră, a celor ce au trăit în trei lumi diferite structurate, ca ideal, mentalitate, ideologie, preferințe, dar și interese și „porniri afective” (P.P. Negulescu, *Filosofia Renașterii*. Introducere), a fost un proces complicat, trudnic, fără sens pe alocuri, înălțător și cu perspectivă de multe ori, într-un orizont al așteptărilor de cele mai multe ori.

Ce va urma de-acum înainte, o să aflăm împreună! Să sperăm că o lume mai bună, chiar dacă nu „cea mai bună dintre lumile posibile”. Acestea din urmă rămân statornic literaturii, artelor, științelor, filosofiei, în care, prin ctitoriile sub semnul valorii în opere, constituie avuția nepieritoare a civilizației și culturii umane, în care am crescut, devenind fiecare ceea ce suntem prin ceea ce am realizat și oferim publicului ca încercări, căutări, căi de acces la comoara de înțelepciune a culturii, și nu neapărat ca „opere”. Căci și noi, la posibilitățile condițiilor hărăzite generației noastre, îndrăznim să spunem, împreună cu Poetul: „Cu gândiri și cu imagini / Înnegrit-am multe pagini; / Ș-aie cărții, ș-aie vieții, / Chiar din zorii tinereții”.

Sapere aude! (Horațiu, *Epistulae*, II, 2, 40: „Îndrăznește să cunoști!”) rămâne chemarea căreia e potrivit să-i corespundem în tot ceea ce gândim și facem!